

УДК 332.1:339.137.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2026.29.11>**Калюжна М.М.**

кандидат економічних наук, доцент,
Одеський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8243-5328>

Kalyuzhna Maryna

Odesa State Agrarian University

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО РЕГІОНУ НА ОСНОВІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ПОТЕНЦІАЛУ

INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE DOMESTIC REGION BASED ON THE REALIZATION OF ITS POTENTIAL

У статті дійшли до висновку про першочергові два основні напрями досліджень питань конкурентоспроможності вітчизняного регіону – необхідності досягнення високого рівня життя його населення та підвищення ефективності функціонування господарського механізму. Конкурентоспроможність регіону розглянуть в економічному просторі, основу якого складає господарський механізм регіонального ринку за визначеною регулюючою роллю держави та місцевих органів влади. Конкурентоспроможність регіону забезпечує високий рівень життя населення і можливість реалізувати наявні в регіоні потенціали – виробничий, трудовий, інноваційний, ресурсний. Наголошено необхідність розрізняти конкурентоспроможність об'єкта і суб'єкта в регіональній економіці. Головним суб'єктом регіона вважається населення. Саме люди реалізують свої економічні інтереси та задовольняють потреби. Визначенні основні фактори регіонального ринку, від яких залежить конкурентоспроможність регіону, розглянуто вплив даних факторів на окремі складові розвитку вітчизняного регіону.

Ключові слова: конкурентоспроможність, регіон, потенціал, ринок, механізм, фактор, ефективність, привабливість.

The article concludes that there are two main priority areas for research into the competitiveness of the domestic region – the need to achieve a high standard of living for its population and to increase the efficiency of the functioning of the economic mechanism. The competitiveness of the region will be considered in the economic space, the basis of which is the economic mechanism of the regional market with a certain regulatory role of the state and local authorities. The competitiveness of the region ensures a high standard of living for the population and the opportunity to realize the potentials available in the region – production, labor, innovation, resource. The need to distinguish between the competitiveness of the object and subjects in the regional economy is emphasized. The main subject of the region is considered to be the population. It is people who realize their economic interests and satisfy their needs. The main factors of the regional market on which the competitiveness of the region depends are determined, and the influence of these factors on individual components of the development of the domestic region is considered. Increasing competitiveness is a complex and gradual process, its implementation in most cases is a planned and economically calculated operation based on digital calculations of economic impact by various factors of modernity at the time of project implementation. Factors of influence are different and independent of each other or interconnected, their form and mechanism can change under the influence of the economic or social component of the development of the region. All processes in the latter at the time of implementation must be clearly formed and mutually coordinated with different levels of government of the domestic region. The formation of domestic regions as independent subjects of economic relations gives rise to many contradictions, the resolution of which becomes possible only through interregional competition. Those regions win in the competitive struggle, whose

© Калюжна М.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

competitiveness is quantitatively and qualitatively different from others. In connection with which the problem of knowledge – both scientific and applied – is actualized; it is precisely such characteristics of regional competitiveness that contribute to this to the greatest extent.

Keywords: *competitiveness, region, potential, market, mechanism, factor, efficiency, attractiveness.*

Постановка проблеми. Продовження розвитку ринкових відносин в Україні нерозривно пов'язано з боротьбою товаровиробників за більш вигідні умови виробництва і збуту продукції з ціллю отримання максимального прибутку. У науковій літературі та будівельному спілкуванні такий зіштовх інтересів отримав назву «конкуренція». За словниковим визначенням: конкуренція (лат. *Concurrentia* – змагання, суперництво) – суперництво між виробниками (продавцями) товарів за кращі, економічно вигідніші умови виробництва та реалізації продукції, за отримання найвищого прибутку чи інших переваг [2, с. 427]. Поняття конкуренції покладено в основі такої економічної категорії, як конкурентоспроможність.

З боку держави за напрямом 16-Регіональний розвиток у Національній екологічній стратегії на період до 2030 року закладені слідуючи стратегічні цілі: забезпечення ефективного планування регіонального розвитку; підвищення інституційної спроможності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та агенцій регіонального розвитку для ефективного забезпечення розвитку регіонів і територіальних громад; забезпечення ефективного фінансування регіонального розвитку [10, с. 27].

У загальному вигляді конкурентоспроможності регіону можливо визначити «... як здатність його соціуму, бізнесу і влади перемагати в суперництві з іншими регіонами за залучення і створення нових факторів виробництва, забезпечуючи при цьому конкурентні переваги в економічному зростанні та якості життя населення» [7, с. 291].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі проведення дослідження автор спіралася на праці слідуючих вчених: А. Безхлібна [1], Б. Буркинського та його колег в Інституті ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України [8], В. Захарченко [6], О. Лайко [9], М. Портер [11], С. Федухова [12] та ін.

Так, А. Безхлібна робить наголос: «... конкурентоспроможність регіону це динамічний процес реакції на зовнішні чинники та виклики, що передбачає досягнення тактичних цілей бізнес – середовища та соціальних інституцій регіону з метою підвищення добробуту місцевого населення за умови ефективного використання ресурсів території та забезпечення інноваційних процесів в економіці регіону через створення регіональної програми (стратегії) розвитку, прямий або опосередкований вплив учасників конкуренції шляхом суперництва з іншими територіальними одиницями» [1, с. 21]. Фахівці ІПРЕЕД НАНУ констатують: «... чим вище рівень регіональної диференціації в країні, тим більшу роль починають грати ендегенні фактори та джерела розвитку регіонів. При цьому в системі державного управління екологічним розвитком регіонів фактично відсутні інструменти узгодженого використання ключових ресурсів територій: фінансових, людських, природно-екологічних, культурних» [8, с. 181]. О. Лайко у своїй праці звертається до інвестиційного потенціалу регіону: «Потреба в інвестицях автором визначається як різниця між потребами регіону і його можливостей задовольняти ці потреби, причому ця різниця не може бути нижче деякого інтегрального показника потенціалу регіону» [9, с. 24]. С. Федухова засереджує свою увагу на кластеризації регіональних економік. «Процеси регіоналізації направляють нас на пошук шляхів формування конкурентоспроможних регіонів, серед яких найбільш ефективним вважається класичний підхід» [12, с. 65]. С. Захарченко підкреслює: «Більшість факторів має ресурсне підґрунття, тому їх загалом найбільш точно характеризує ресурсний потенціал регіонів» [7, с. 71]. В Захарченко формує у своїх працях наступний висновок: «Метою державної інноваційної регіональної конкурентної політики є розвиток товарних ринків на основі поживавлення місцевого

виробництва та підвищення його конкурентоспроможності, розширення асортименту та збільшення обсягів поставок на ринки, що сприяє зростанню рівня зайнятості та добробуту населення» [6, с. 215].

Дослідження конкурентоспроможності регіонів залишається одним з актуальних завдань вітчизняної екологічної науки. Дискусійними питаннями залишаються – використання регіональних важелів в управлінні людським капіталом, фінансовими потоками, формування культури знань, коригування енергетичної політики регіону та їх сукупність зі стратегічною метою підвищення регіональної конкурентоспроможності.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності економіки регіону із визначенням понятійних дефініцій та відношення до площини економіки та прикладного управління регіоном.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно розрізнити конкурентоспроможність об'єкта та суб'єкта. Конкурентоспроможність об'єкта (товару чи послуги) формується в процесі діяльності конкретного економічного суб'єкта господарювання, що здійснюється через виконання управлінських, організаційних, виробничих і збутових функцій. Здатність самого економічного суб'єкта господарювання конкурувати, перемагати в конкурентній боротьбі, яка проявляється в його конкурентних перевагах і забезпечує найкращі можливості для збереження існуючих та залучання нових покупців і завоювання нових ринків збуту, характеризує конкурентоспроможність суб'єкта. Однак головним суб'єктом регіону є населення, оскільки саме люди реалізують свої економічні інтереси та задовольняють потреби. Як успіх підприємств у конкурентній боротьбі, так і становище регіональної влади значною мірою визначаються тією соціально-політичною ситуацією, яка складається в регіоні.

Можливо нагадати: «конкуренція є цивілізованою, легалізованою формою боротьби суб'єктів підприємства за існування, дієвим механізмом відбору та регулювання в ринковій економіці» [2, с. 427]. При цьому М. Портер підкреслює: «У процесі подолання п'яти чинників конкуренції (конкуренти в галузі, постачальники, покупці, потенційні конкуренти, замітники) можна скористуватися трьома успішними стратегічними підходами:

- 1) найменші сукупні витрати;
- 2) диференціація;
- 3) зосередження [11, с. 51].

У зв'язку з цим доцільно при визначенні конкурентоспроможності регіону взяти за основу критерії, що характеризують рівень і якість життя населення. Тим більше, що такий підхід є широко поширеним у світовій практиці. У науковій літературі аналізу конкурентоспроможності на різних рівнях – від підприємства до країни – приділено достатньо уваги [1; 7; 8; 9]. А також слід відзначити достатню державну законодавчу підтримку питанням конкурентоспроможності в Україні [3; 4; 5].

Поняття конкурентоспроможності можна сформулювати таким чином: конкурентоспроможність як узагальнена економічна категорія характеризує економічну ситуацію, охоплюючи проєктні, технологічні, виробничі, розподільчі та споживчі аспекти результатів економічної діяльності.

Конкурентоспроможність притаманна всім елементам економічної системи, проте найбільш виразно проявляється в умовах конкурентного протистояння, результатом якого має стати перерозподіл ринку. (Конкурентний ринок (competitive market) – ринок, на якому функціонує велика кількість дрібних покупців і продавців, які здійснюють свої операції незалежно один від одного, при цьому жоден із них не може суттєво впливати на ринкову ціну [13, с. 238–239].

У світовій практиці, як правило, визначається конкурентоспроможність економіки країни, яка оцінюється більш ніж за 300 критеріями. Серед них можна виокремити низку визначальних: сукупний економічний потенціал; ступінь участі в міжнародній

торгівлі та інвестиційних потоках; стимулюючи роль держави; функціонування ринку капіталу; інфраструктура; наука і технологія; чисельність та якість трудових ресурсів.

Розглядаючи конкурентоспроможність на регіональному рівні, необхідно зазначити, що сучасні концепції економічної думки по-різному трактують поняття регіональної конкурентоспроможності [14, с. 47]. Деякі вчені пропонують відмовитися від використання цього поняття, посилаючись на те, що головною метою економічної політики регіону є забезпечення його громадянам достатньо високого рівня життя. Здатність регіону досягти цього залежить від того, наскільки продуктивно використовуються природні ресурси, а також праця і капітал. Потенціал регіону реалізується в результаті функціонування регіонального ринку, який повинен залучати до відтворювального процесу всі наявні в регіоні ресурси та забезпечувати їх ефективне використання. (Регіональний ринок – це ринок певного товару або товарної групи, сфера використання та споживання яких обмежується переважно межами певного регіону [2, с. 799]).

Надалі через механізм ціноутворення в кожному сегменті ринку (праці, товарів і послуг, фінансовому та інших) встановлюються ціни, що відображають як вартість основних факторів виробництва, так і вартість готових товарів і послуг. Саме ці та інші переваги регіону найбільш повно відображає поняття його конкурентоспроможності.

Поняття конкурентоспроможності регіону визначаємо таким чином: конкурентоспроможність регіону – це зумовлене економічними, соціальними, політичними та іншими чинниками становище регіону і його окремих товаровиробників на внутрішньому та зовнішньому ринках, що відображається через систему показників (індикаторів), які адекватно характеризують цей стан та його динаміку.

Найбільш повним є визначення конкурентоспроможності регіону, яке охоплює три основоположні аспекти:

1. Необхідність досягнення високого рівня життя населення (конкурентоспроможність на ринку праці або конкурентоспроможність, що забезпечується населенням).
2. Ефективність функціонування господарського механізму регіону (конкурентоспроможність на ринку товарів або конкурентоспроможність, що забезпечується виробництвом).
3. Інвестиційна привабливість (конкурентоспроможність на ринку капіталу або конкурентоспроможність фінансової сфери).

Отже, під конкурентоспроможністю регіону слід розуміти його здатність забезпечувати високий рівень життя населення та належний рівень доходності капіталу, а також ефективно використовувати наявний у регіоні економічний потенціал у процесі виробництва товарів і послуг [6, с. 32].

Виділений як основний критерій конкурентоспроможності регіону рівень життя населення значною мірою залежить від рівня його доходів (заробітної плати, соціальних виплат, прибутку тощо), які формуються на регіональному ринку праці. Однак судити про реальний рівень життя можна лише після зіставлення величини доходів із цінами на ринку товарів і послуг. Водночас заробітна плата, будучи елементом витрат виробництва для підприємства, значною мірою залежить від ефективності його функціонування.

Оцінку конкурентоспроможності регіону можна здійснювати через ефективність використання регіональних ресурсів, насамперед робочої сили та капіталу. Конкурентні ресурси регіону – це сукупність матеріальних і нематеріальних елементів регіону, які мають ринкову цінність або сприяють підвищенню попиту на інші елементи регіону, що може впливати на систему конкурентних переваг регіону. Тому перед регіоном постає низка завдань, вирішення яких має сприяти формуванню суб'єкта, наділеного унікальністю та цінністю, що дасть змогу досягти сталого економічного зростання регіону, а також підвищення рівня і якості життя населення.

Відповідно до методики Світового банку, добробут регіону оцінюється за чотирма показниками у розрахунку на одну особу: обсягом ВВП; величиною виробничих ресурсів; обсягом природних ресурсів та якістю людських ресурсів.

Конкурентоспроможність регіону, що визначається високим рівнем життя населення, насамперед залежить від ефективного використання таких ресурсів, як праця та капітал. Ефективність використання трудових ресурсів визначає рівень заробітної плати, а ефективність використання капіталу – рівень доходу, який отримують його власники. Таким чином, конкурентоспроможність регіону ґрунтується на ефективному використанні сукупності наявних ресурсів.

Залежність конкурентоспроможності регіону (KR) від факторів регіонального ринку можна надати у вигляді функціональної залежності:

$$KR = f(F, FP, UL, SF), \quad (1)$$

де F – фактори регіонального ціноутворення (рівень цін за товарними групами, механізм їх формування, залежність від зовнішніх ринків, віддаленість регіону від джерел сировини та основних ринків збуту);

FP – наявність, розподіл і функціональна спрямованість основних факторів виробництва в регіоні (трудові ресурси, корисні копалини, галузева структура капіталу);

UL – рівень життя населення регіону (доходи, їх структура та диференціація, купівельна спроможність, рівень зайнятості населення);

SF – соціально-політичні чинники, що характеризують взаємодію основних суб'єктів регіонального ринку (органів влади, населення та підприємницького сектору) між собою, а також їхні взаємовідносини з центром.

Наведена функціональна залежність є вихідною, базовою моделлю, яка в подальшому уточнюється та доповнюється іншими чинниками. Для того щоб у кінцевому підсумку визначити критерії конкурентоспроможності, необхідно детальніше проаналізувати регіональний ринок, у межах якого взаємодіють усі зазначені чинники.

Економічні відносини між суб'єктами здійснюються як безпосередньо, так і через відповідні ринки: ринок ресурсів, ринок товарів і послуг, фінансовий ринок, а також зовнішні ринки (ринки інших регіонів, державний і світовий). Кожен із перелічених суб'єктів має власні економічні інтереси, якими керується під час прийняття тих чи інших рішень у процесі здійснення господарської діяльності. Ці інтереси не лише не збігаються, а й нерідко вступають у суперечність.

Комплексний показник конкурентоспроможності регіону складається з двох груп складових:

$$KR = UL + IP, \quad (2)$$

де UL – рівень життя населення регіону як показника конкурентоспроможності регіону;

IP – інвестиційна привабливість регіону.

Відповідні складові мають вигляд:

$$UL = PS + G + UB, \quad (3)$$

де PS – купівельна спроможність населення;

G – коефіцієнт Джіні, який характеризує диференціацію доходів за групами населення;

UB – рівень безробіття. (Коефіцієнт Джіні (Gini Coefficient) – показник нерівності розподілу (звичайно) доходів.

Коефіцієнт може бути розрахований як:

$$G = 1 + \frac{1}{n} - \frac{2}{n^2} * (y_1 + 2y_2 + 3y_3 + \dots ny_n), \quad (4)$$

де $y_1, \dots, y_n$ – індивідуальні доходи в порядку утворення, y – середній дохід, n – число індивідів [13, с. 229]).

Інвестиційна привабливість регіону:

$$IP = IP + IR + IO - ZP, \quad (5)$$

де IP – інвестиційний потенціал регіону; IR – інвестиційний ризик;

IO – реальний обсяг інвестицій;

ZP – число збиткових підприємств у регіоні.

Для визначення конкурентоспроможності регіону використовується методика, що ґрунтується на оцінці основних показників розвитку у двох сферах.

1. У соціально-економічній сфері:

- індекс споживчих цін;
- оборот роздрівної торгівлі на одну особу;
- співвідношення середньодушових грошових доходів із величиною прожиткового мінімуму;

– рівень зареєстрованого безробіття;

– рівень злочинності;

– забезпеченість населення амбулаторно-поліклінічними закладами;

– випуск фахівців.

2. У виробничо-економічній сфері:

– валовий регіональний продукт на одну особу;

– динаміка виробництва промислової продукції;

– частка збиткових підприємств у загальній кількості підприємств;

– інвестиції в основний капітал у розрахунку на одну особу.

Висновки. Конкурентоспроможність регіону полягає у визначенні двох основоположних складових: необхідності досягнення високого рівня життя населення та забезпечення ефективного функціонування господарського комплексу регіону. На сучасному етапі основною функціонування господарського механізму регіону є регіональний ринок, а при визначенні законодавством регулюючій ролі державних і місцевих органів влади. Тому під конкурентоспроможністю регіону слід розуміти його роль і місце в економічному просторі України, здатність забезпечувати високий рівень життя населення та можливість реалізовувати наявний в регіоні потенціал (виробничий, трудовий, інноваційний і ресурсний).

Список використаних джерел:

1. Безхлібна А. П. Управління конкурентоспроможністю приморських регіонів: теорія, методологія, практика: монографія. Запоріжжя : видавець Мокшанов В. В., 2023. 396 с.
2. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ : Знання, 2007. 1072 с.
3. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015 р. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 44.
4. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. *Інвестгазета*. 2007. № 19. С. 24–27.
5. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. *Інвестгазета*. 2007. № 19. С. 4–23.
6. Захарченко В. І., Метіль Т. К., Топалова Т. А. Наукові основи управління ринковою системою регіону: монографія. Одеса : Атлант, 2016. 316 с.
7. Захарченко С. В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір: монографія. Вінниця : Консоль, 2016. 416 с.
8. Інституційні механізми капіталізації економіки регіонів Українського Причорномор'я: монографія. За ред. Б. В. Буркинського. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2014. 520 с.
9. Лайко О. І. Інвестиційний потенціал регіону: використання та непродуктивний відтік капіталу: монографія. За ред. Б. В. Буркинського. Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2009. 433 с.
10. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. *Урядовий кур'єр*. 2021. № 45. С. 8–36.

11. Портер М. Е. Стратегія конкуренції. Пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 390 с.
12. Федулова С. О. Наукові засади формування та розвитку регіональних соціально-економічних систем: монографія. Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. 375 с.
13. Словник сучасної економіки Макміллана. Пер. з англ. Київ : АртЕк, 2000. 640 с.
14. Теорії конкуренції та практика визначення конкурентоспроможності в умовах безпекоорієнтованого розвитку: колективна монографія. За ред. М. М. Меркулова і В. І. Захарченко. Одеса : Фенікс, 2020. 196 с.

References:

1. Bezhlіbna A. P. (2023) *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu prymorskykh rehioniv: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia* [Managing the competitiveness of coastal regions: theory, methodology, practice: monograph]. Zaporizhzhia: publisher Mokshanov, 396 p. (in Ukrainian)
2. Zagorodniy A. G., Voznyuk G. L. (2007) *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk* [Financial and Economic Dictionary]. Kyiv: Znannya, 1072 p. (in Ukrainian)
3. Zakon Ukrainy "Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky" vid 05.02.2015 [The Law of Ukraine "On the principles of state regional policy"]. *Government courier*, vol. 44, pp. 5–6.
4. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii" vid 07.06.1996 [The Law of Ukraine "On protection against unfair competition"]. *Investgazeta*, vol. 19, pp. 24–27.
5. Zakon Ukrainy "Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii" vid 11.01.2001 [The Law of Ukraine "On protection against unfair competition"]. *Investgazeta*, vol. 19, pp. 4–23.
6. Zakharchenko V. I., Metil T. K., Topalova T. A. (2016) *Naukovi osnovy upravlinnia rynkovoїu systemoїu rehionu: monohrafiia* [Scientific foundations of management of the market system of the region: monograph], Odesa: Atlant, 316 p. (in Ukrainian)
7. Zakharchenko S. V. (2016) *Konkurentospromozhnist Ukrainy ta yї rehioniv: mizhnarodnyi vymir: monohrafiia* [Competitiveness of Ukraine and its regions: international dimension: monograph], Vinnytsia: Konsol, 416 p. (in Ukrainian)
8. Burkynsky B. V. (2014) *Instytutsiini mekhanizmy kapitalizatsii ekonomiky rehioniv Ukrainy Prychornomoria: monohrafiia* [Institutional mechanisms of capitalization of the economy of the Ukrainian Black Sea regions: monograph], Odesa: IPREED NASU, 520 p. (in Ukrainian)
9. Laiko O. I. *Investytsiyni potentsial rehionu: vykorystannia ta neproduktyvnyi vidtik kapitalu: monohrafiia* [Investment potential of the region: use and unproductive outflow of capital: monograph], Odesa: IPREED NASU, 433 p. (in Ukrainian)
10. Natsionalna ekonomichna stratehiia na period do 2030 roku (2021) [National Economic Strategy for the period until 2030]. *Government courier*, vol. 45, pp. 8–36.
11. Porter M. E. (1998) *Stratehiia konkurentsii* [Competitive Strategy], Kyiv: Osnovy, 390 p. (in Ukrainian)
12. Fedulova S. O. (2017) *Naukovi zasady formuvannia ta rozvytku rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system: monohrafiia* [Scientific principles of formation and development of regional socio-economic systems: monograph]. Dnipro: State Higher Educational Institution of the Ukrainian State Technical University, 375 p. (in Ukrainian)
13. David W. Pierce (2011) *Slovnyk suchasnoi ekonomiky Makmillana* [Macmillan Dictionary of Modern Economics], Kyiv: Artek. 640 p. (in Ukrainian)
14. Merkulova M. M., Zakharchenko V. I. (2020) *Teorii konkurentsii ta praktyka vyznachennia konkurentospromozhnosti v umovakh bezpekooriientovanoho rozvytku: kolektyvna monohrafiia* [Competition theories and practice of determining competitiveness in the context of security-oriented development: a collective monograph]. Odesa: Phoenix, 196 p. (in Ukrainian)

Дата надходження статті: 15.08.2026

Дата прийняття статті до публікації: 16.09.2026

Дата публікації статті: 29.09.2026